

Timár Katalin

Mit tanulhatunk a zapatistáktól?

Az önszerveződés kérdésének néhány aspektusa

Az előadásom címében szereplő kérdést, azaz, hogy mit is tanulhatunk a zapatistáktól, több ok miatt tettem fel, melyekre majd az előadásban ki fogok térni. A kérdés azonban tartalmaz egy utalást is, mivel ehhez hasonlókat előttem már mások is feltek, például 1977-ben Robert Venturi, aki a posztmodern építészet egyik alapművét írta meg azzal a címmel, hogy *Mit tanulhatunk Las Vegasból*. Ő a Las Vegasban található „vizuális tájat” vette alapul, hogy kifejtse nézeteit a posztmodern építészet sajátosságairól. Egy másik példa a címhasználatra az a könyv lehetne, amelyik egy pár éve, 2003-ban jelent meg Robert Smithsonról. Ennek nem a főcímében, hanem az alcímében jelenik meg az a kérdés, hogy „mit tanulhatunk New Jerseytől vagy más helyektől”.

A kérdés tehát, melyet felvettem az előadás címében, arra vonatkozik, hogy bizonyos művészen kívül keletkezett jelenségekből mit tanulhatunk mi, akik a művészet területén működünk, illetve hogyan vehetjük át modellként azokat a dolgokat, amelyek a művészen kívüli területeken keletkeztek. Ezt azért tartom nagyon fontosnak, mert számomra az ikOn – bizonyos szempontból – egy nem művészeti jelenség, vagy mondhatjuk úgy is, hogy egy művészen kívüli, vagy igazából a művészet határán lévő jelenség. A kérdés tehát az, hogy az ikOn működése mit tanulhatna, mit fejleszthetne, vagy mi az, amit már felhasznált az elmúlt kilenc évben is – akár tudatosan, akár csak ösztönösen – különböző, nem művészeti helyekről származó kezdeményezésektől. Azaz hogy hogyan kapcsolható össze az ikOn mint modell más területekről származó jelenségekkel.

Nekem ezen a ponton azonnal a zapatisták jutnak az eszembe több szempontból is. Szeretném megmutatni Emiliano Zapata képét, aki a zapatista mozgalom névadója és elindítója. Zapata a 19. század végén, illetve a 20. század elején élt és viszonylag fiatalon halt meg. Egy elszegényedett mexikói családból származott és egy helyi felkelést indított el, melyet aztán az 1990-es évek elején Mexikóban – ez ebben az esetben főleg dél-Mexikót jelent – egy csoport az ő nevére hivatkozva „indított újra”. Ennek célja az volt, hogy a meglévő földtörvények ellen tiltakozzanak, amelyek a kisebb gazdák ellehetetlenüléséhez és elszegényedéséhez vezettek. Ez a törvény azt tette lehetővé, hogy a hatalmas és egy kézben lévő földmonopóliumok kifejlődhessenek, melyektől az amúgy sem túl gazdag dél-mexikói terület még jobban elszegényedett és még nehezebbé vált a helyi emberek élete. Ez a zapatista felkelés tehát tulajdonképpen egy antiglobalista és anti-kapitalista mozgalom, amely megpróbál a földtulajdonjogokért harcolni. Egyébként itt látható a zapatista felszabadító hadsereg zászlójának a képe, egy vörös csillag fekete mezőben.

A zapatista mozgalom másik érdekessége az, hogy önálló, egymástól viszonylag független kisebb közösségek hálózataként működik és ilyen szempontból modellként hasonlítható az interneten létező projektekhez, mint az ikOn is. Amennyiben a közösségi szerveződés struktúráját nézzük, akkor persze az ikOnt még az IRÁ-hoz is lehetne hasonlítani, de azért mi most maradjunk a zapatistáknál, akik azért is példaértékűek az internet

szempontjából, mert az elsők között voltak az önszerveződő és kisközösségek közül, akik ezt a közeget használták fel nagyon okosan a saját nézeteik terjesztésére és különböző kiáltványaik megjelentetésére. Egy nagyon szétszórt – területi szempontból egyébként Mexikó óriási kiterjedésű ország – területen lévő és szétszórtan működő csoport az internet viszonylag korai elterjedtségének idején felismerte a médiumban rejlő lehetőséget, melyet aztán a nemzetközi kampányában alaposan ki is aknázott. Számomra ez egy roppant inspiráló momentum a zapatisták működésével kapcsolatban.

Ha a zapatista közösségek működéséről akarunk élvezetes formában információkhoz jutni, akkor érdemes elolvasni azt a regényt, melyet Subcomandante Marcos, a zapatisták szóvivője és egy spanyol származású, de az 50-es évek vége óta Mexikóban élő újságíró, Paco Ignacio Taibo írt négykezesben. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a páratlan fejezeteket Subcomandante Marcos, míg a párosakat Taibo írta. Két excentrikus nyomozó vizsgálódásainak szálait követhetjük ezekben a fejezetekben, melyek a könyv egy adott pontján összetalálkoznak. A könyv egyébként *A fészkelődő holtak* címen magyarul is megjelent, bár ez nem tudja átadni azt a kettősséget, melyet az eredeti cím hordoz magában, hogy maguk a holtak se nyugodhatnak békében, amíg ki nem derül halálukról az igazság, illetve hogy ezeknek a halottaknak a pusztá említése is nagyon kényelmetlenül érinti a zapatistákkal szembenálló mexikói kormányt és a hatóságokat, akik gyakran felelősek ezeknek az embereknek az eltűnéséért és haláláért.

Már önmagában az is roppant érdekes, hogy a nyilvánosság előtt állandóan símaszkban mutatkozó Marcos regényíróként is ismert: a stílusa nagyon eredeti és vicces, valamint pontos képet ad a zapatista közösségek és az egész hálózat működéséről. A történet az ő szálán úgy indul, hogy a zapatista detektívet Marcos maga küldi el egy elveszett nő nyomába. Az egyik zapatista faluból eltűnik ugyanis egy nő és mindenki kétségbeesik, vajon mi lett vele, Marcos maga pedig attól tart, hogy politikai összeesküvés áll a dolog mögött. Elküldi tehát az egyik helyi emberét, hogy keresse meg ezt a nőt. A végén kiderül, hogy a nőt egyáltalán nem a kormányerők tartották fogságban, vagy ne adj’ isten ölték meg, tehát semmilyen összeesküvésről nem beszélhetünk, mert a zapatista detektív megtalálja őt, aki pedig elmondja, hogy azért menekült el, mert a férje verte és egyszerűen elege lett ebből. Végül is a detektív úgy találja meg ezt az eltűnt nőt, hogy a utolsó előtti állomáson valaki elmondja neki, hogy nemrégiben érkezett egy nő a szomszéd faluba, aki egy női közösséget indított el. Akkor a detektív azt gondolja, hogy ez csak az a nő lehet, aki tőlük eltűnt. Az önszerveződő közösségnek ez a szinte spontán létrejötté nekem személy szerint nagyon tetszik: ahogy ez a nő megjelent egy számára ismeretlen faluban, ahol rögtön befogadták és rögtön elfogadták azt természetesként, hogy ő elmenekült a férjétől, mert a férje verte, valamint hogy létrehozott helyben egy női közösséget.

Számomra különösen fontos az, hogy a zapatista törvények

között külön fejezet foglalkozik a női jogokkal, azaz a nők forradalmi jogaival. A nőknek joguk van az önálló fizetéshez, vagy eldönteni azt, hogy hány gyereket akarnak és hányat akarnak felnevelni, vagy joguk van az egészséghez és a megfelelő oktatáshoz, táplálkozáshoz, stb. Mindezekon felül a nőknek joguk van ahhoz, hogy megválasszák a partnerüket és nem kötelesek összeházasodni, vagy házasságra lépni velük, illetve joguk van az erőszakmentes élethez. Szerintem roppant nagy a jelentősége annak, hogy ez utóbbi így szerepel a nők forradalmi jogai között. Ezek a jogok azért is érdekesek, mert azt mutatják, hogy az önszerveződő közösségek milyen egyenlő jogok alapján és milyen szabad formában jöhetnek létre és létezhetnek.

A következő kép is a zapatista önrendelkezéssel van kapcsolatban, ahol a képen látható felirat azt mondja, hogy az illető most egy zapatisták által ellenőrzött területre lép és itt saját jogok szerint kell viselkednie, azaz a zapatista törvényeknek kell engedelmessé válnia.

A zapatista közösségi törvények azért érdekesek az ikOn szempontjából, mert egy keretet adnak a közösségek működéséhez. Koroncz Endre az ikOnnal szintén megteremtett egy keretet, melynek ezek után önfenntartó rendszerként kellene működnie, nagyon erősen a rendszerben résztvevők munkájára építve, azon az alapon, hogy a résztvevőknek csak nagyon kevés munkát kell befektetniük ahhoz képest, hogy maga a rendszer mekkora területet ölel fel. Ha mindegyik résztvevő befekteti azt az ő szempontjából kevés munkát, akkor egy fantasztikusan működő szisztéma jöhet létre, amelyet ráadásul a résztvevők sajátjuknak érezhetnek. Nekem úgy tűnik, hogy ez még kilenc év után sem tud száz százalékban megvalósulni, sőt. Számomra azért is érdekes a zapatista példa, mert megmutatja az emberek közötti összetartás erejét, azt, hogy mire képes a saját közösségeik megteremtésére való maximális igény és elkötelezettség. Hogy az összefogás és az ellenállás lehet utópisztikus színezetű, de ez az egyik utolsó utópia, melyet nem adhatunk fel.

Az utolsó kép átvezet a mai időkhöz. Ezen a képen Emiliano Zapata egyik ükunokája látható, aki ma, ha jól tudom, New Jersey-ben lakik, és ezzel vissza is kanyarodtunk egy kicsit – legalábbis földrajzi értelemben – Robert Smithsonhoz, és ahhoz, hogy mit tanulhatunk New Jersey-től. A képen tehát az ükunoka látható, amint éppen havat lapátol.

Ezen a ponton azonban szeretnék elszakadni ettől a konkrét zapatista példától, és általánosabban beszélni a közösségekről, illetve a demokrácia és a közösségek viszonyáról. Arról, hogy vajon a részvétel ezekben a közösségekben milyen módon valósulhat meg és mindez hogyan hozható össze a közvetlen demokrácia modelljével. A részvétel, mint demokratikus jog persze az internet esetében kézenfekvő és manapság a különböző fórumok, blogok, és chat-szobák erre számtalan lehetőséget adnak. Ez volt egyébként az egyik oka, annak, hogy az Endre felkért engem a születésnapjaimra való részvételre, ő ugyanis tudja, hogy személyes tapasztalatokkal rendelkezem ezen a téren, mivel különböző álneveken veszek részt több magyar internetes fóru-

mon. Igaz, hogy az ikOnnak nincs ilyen fórumoldala, és ebből a szempontból másképp is működik, de abból a szempontból viszont tanulságos lehet, hogy mindkét esetben közösségek működését figyelhetjük meg. Igazából a fórum azért érdekes „műfaj”, mert ott valóban álnéven jelenhet meg az ember. Természetesen vannak olyanok is, akiknél vissza lehet valamennyire követni bizonyos személyes adatokat, például azért, mert a valódi nevéből deriválja az internetes nevét, illetve felhasználja a születési évszámát, és hasonlókat. Az egyik fórumon például van egy Károly nevű illető: most valószínű, hogy őt Károlynak hívják a fórumon kívül is, nem pedig mondjuk Csabának, vagy Erzsikének. De ettől persze még nem tudjuk beazonosítani sokkal jobban és a lényeg az marad, hogy az ember anonim módon mondhatja el a véleményét egy adott kérdésben.

Ennek az anonimitásnak ugyanakkor részben ellentmond az, hogy vannak helyzetek, amikor nehéz megkerülni, hogy az ember ne szőjön bele a mondandójába olyan információkat, amelyek alapján mégiscsak lehatárolható a valódi identitása. Főleg az én esetemben, aki egy ilyen kis méretű társadalmi porondon játszom, mint a kortárs képzőművészet. Pont a múlt héten keveredtem egy olyan helyzetbe az egyik fórumon, hogy egyszerűen számon kérték rajtam azt, hogy milyen alapon állítom azt, amit beírtam. Nekem akkor azon a fórumon kínos lett volna felfednem magam és bebizonyítanom, hogy igenis, én ehhez a témához értek akkor is, ha ez nem a munkám, mert önkéntesként nagyon sokat foglalkoztam vele. Ehhez ha nem is a nevemet kellett volna elárulni, de valamennyire olyan konkrét dolgokat kellett volna elmondani, melyek alapján nemcsak magamat, de valahogy azokat is felfedtem volna, akikkel esetleg egy másik közösségben együttműködtem egy időben. Tehát igazából ez egy nagyon vékony mezsgye, amin az ember táncol, hogy eldöntse, hogy mi az, amit beírhat egy ilyen fórumra, hogy az anonimitása megmaradjon, de ugyanakkor valahogy mégis hitelesen tudja közvetíteni a saját véleményét. Hogy amit elmond, az ne pusztán hőzöngés vagy egy légből kapott állítás legyen.

Ez számomra épp a *tranzit.blog* és fórumának kérdését veti fel az anonimitás viszonylatában. Azok a fórumok, ahol én gyakran előfordulok, és különböző álneveken beírok, egyik se az én szakmámhoz kapcsolódik, tehát nem a kortárs képzőművészet fórumai. Viszont a *tranzit.blog* egy nagyon is szűk, jól körülhatárolható közösségnek szól, őket mozgatja meg: a kommentekből ki is derül, hogy ha egy „kívülálló” odavetődik, akkor vagy nem ért semmit, vagy elküldi az egészet melegebb éghajlatra, vagy – és ez számomra a legnegatívabb hozzáállás – osztja az észt úgy, hogy azt hiszi, hogy nála van a bölcsek köve, közben viszont teljesen felkészületlenül tulajdonképpen hülyeségeket beszél. Én személy szerint a *tranzit.blog*ra sose tudnék beírni, mert egyik alternatívát sem tartom túl vonzósnak a lehetséges megoldások közül. Az egyik az, hogy álnéven írok, de egyrészt sose tudnék úgy írni, másrészt pedig nem is látnám értelmét, hogy úgy írjak, hogy ne derüljön ki, hogy ki vagyok. Viszont ha meg kiderül, hogy ki vagyok, akkor meg teljesen felesleges álnéven bejelent-

kezni, mint ahogy nagyon sokan álnéven jelentkeznek be, aztán persze mégis sokan tudják, hogy kit is takar az adott név. Akkor meg be lehet jelentkezni saját néven, de az egy egyenlőtlen helyzet, hogy van, aki álnéven ír, és van, aki nem. Szerintem ez nem segít a mi szakmánkon, inkább csak a zavaros helyzeteket teszi még átláthatatlanabbá – és én ezt nagyon károsnak tartom. Ez eltereli a figyelmet a lényegről, mert az olvasók már nem arra figyelnek, hogy mit írtak be a fórumos társaik, hanem arról folyik a találgatás és a pletyka, hogy kit rejtenek az egyes nicknevek.

Véleményem szerint tehát ez inkább a demokrácia ellen hat, minthogy segítené, mert végül is beszélhetünk-e valódi szólás- szabadságról, ha egy szakmai közegben se vállalják a résztvevők a véleményüket saját nevük alatt. Amikor demokráciáról beszélünk, akkor leginkább a Chantal Mouffe-féle demokráciafelfogásra gondolok. Mouffe a kortárs politikaelmélet egyik markáns képviselője és a demokráciaelméletek közül is elég radikális nézetet képvisel. Az egyik lényeges elképzelés, melyet Mouffe hangoztat, az, hogy szerinte a demokrácia egy folyamat, nem pedig egy állapot, mely vagy fennáll, vagy nem. Magyarországon is nagyon sokan úgy képzelik, és ennek lépten-nyomon hangot is adnak, hogy a demokrácia egy állapot, ahova el kell érni, ahova persze mi még nem jutottunk el, és amikor majd odajutunk, akkor az már önjáró módon működik, az emberek részvétele nélkül is. Elég, ha négyévente elmennek szavazni.

Valamennyire persze én is naiv vagyok, amikor azt gondolom, hogy az ikOn is eljuthat egy olyan pontra, amikor már önjáró módon működik, azt azonban semmiképp sem gondolom, hogy mindez majd az emberek részvétele nélkül történik.

Mouffe azt mondja, hogy a demokrácia a viták folyamataként jön létre és alakul, illetve hogy a hegemoniáért folyó közdelem élteti ezeket a vitákat. Mouffe szerint az, amit Habermas mondott a konszenzusról, tehát hogy a demokrácia egy konszenzuson alapuló társadalmi berendezkedés, egy hamis illúzió. Tehát illúzió azt gondolni, hogy bármilyen időleges konszenzus képes az ellentmondások vagy az ellentétek feloldására. A konszenzus csak arra képes, hogy elfedje ezeket az ellentéteket, de nem oldja őket fel és nem szünteti őket meg, tehát az ellentétek ugyanúgy megmaradnak, csak elfedve a konszenzus által. Ez a folyamatjelleg, illetve ez a folytonos vita az, melyet én – ha nem is az ikOnról, de bizonyos internetes fórumokról – hiányolok. Ezen a ponton kézenfekvőnek tűnik az a záró kérdés, hogy az ikOn gondolt-e arra, hogy fórumot indítson a különböző, a kortárs képzőművészetet érintő vélemények megjelenítésére.

